

מעמד הנכרי בארץ

הרב אורי פלד *

המקורות בתורה והגדרת המושגים

דעת הרמב"ם

פסיקת הגר"ש ישראלי זצ"ל והגר"י גינצבורג שליט"א

נוסח הרמב"ם המדוייק ודקדוק הדין הנובע ממנו

המעמד האמצעי בין גוי עובד ע"ז לבין גר תושב בשיטת הראי"ה והרצי"ה

סיכום

המקורות בתורה והגדרת המושגים

התורה מצווה את ישראל להנתק מן הגוי בכניסתם אל הארץ. ישנו ציווי להכותם ולהחרים, וישנו איסור: "...לא תכרות להם ברית ולא תחנם"¹. ציווי זה נכפל בתורה ומופיע גם בלשון אחרת: "לא תכרת להם ולא להיהם ברית, לא ישבו בארצך פן יחטיאו אותך לי כי תעבוד את אלהיהם כי יהיה לך למוקש"². במקור זה ישנו גורם נוסף: "אלהי הנכרים". משמע שהעבודה הזרה היא המונעת את אופציית הברית בין ישראל לבין הגויים יושבי הארץ, וממילא גם את אופציית ישיבת הנכרי בארץ.

הבנה זו היא אחד המובנים של המושג "לא תחנם" - "לא תתן להם חניה בקרקע", כפי שהוא מבואר בגמרא³. כלומר - לא תאפשר להם לשבת בארצנו. אולם מה באשר לגוי אשר איננו עובד ע"ז - האם גם לגביו חל האיסור "לא תחנם" - לא תתן להם חניה בקרקע"?

פסוק אחר בתורה אומר⁴:

וכי ימוך אחיך ומטה ידו עמך והחזקת בו גר ותושב וחי עמך.

ורש"י על אתר מפרש:

גר ותושב. אך אם הוא גר או תושב. ואיזהו תושב? כל שקיבל עליו לא לעבוד ע"ז...

* הדברים הכתובים במאמר זה נאמרו כשיעור בפני ציבור בכרמיאל לאחר פניה של חברי מועצת העיר לבירור דעת תורה בסוגיא זו הלכה למעשה, על רקע הצעה להקצות לבדווים - תושבי "רמה" הסמוכה - שכונת מגורים בשולי העיר כרמיאל. הכותב הינו בוגר הישיבה ור"מ בישיבה התיכונית במירון.

1. דברים ז', ב'.

2. שמות כ"ז לב-ל"ג.

3. עבודה זרה כ'.

4. ויקרא כ"ה ל"ה. ועיין תורת כהנים כ"ה-ע"ג.

אם כן ישנו גוי המוגדר "גר תושב" שמותר ואף מצווה להחיותו, ובפשטות ההוראה עוסקת בארץ ישראל.

גר תושב על פי האמור הוא גוי שקיבל עליו שלא לעבוד ע"ז וממילא לא חלה לגביו ההגבלה של "לא תחנם" - לא תתן להם חניה בקרקע", מפני שהחשש "פן יחטיאו אותך ליי" אינו קיים לגביו.

אלא שהגדרת "גר תושב" שנויה במחלוקת⁵:

איזהו גר תושב? כל שקיבל עליו בפני גי חברים שלא לעבוד עבודת כוכבים - דברי ר' מאיר.
וחכמים אומרים - כל שקיבל עליו שבע מצוות שקיבלו עליהם בני נח.

פירוש רש"י שהובא לעיל הוא כדעת ר' מאיר, שגר תושב הוא שקיבל עליו לא לעבוד ע"ז, אולם דעת חכמים היא שאין די בקבלה שלא לעבוד ע"ז אלא צריך הגוי לקבל על עצמו שבע מצוות בני נח בכדי להיות גר תושב ולקבל היתר ישיבה בארץ. ותימה על רש"י כיצד נקט דעת ר' מאיר ונטש דעת חכמים שהלכה כמותם.

מכל מקום, העולה מן הפסוקים הוא שיש איסור "לא תחנם" - לא לתת לגוים חניה בקרקע ארצנו, בגלל העבודה הזרה שלהם, "פן יחטיאו אותך ליי". אך אם יהיו גרים תושבים מותר להניחם בארצנו, ובענין הדרך להפוך לגר תושב נחלקו ר' מאיר וחכמים.

דעת הרמב"ם

הרמב"ם ביד החזקה⁶ מפרט דינים אלו ואומר:

אין כורתין ברית לשבעה עממין כדי שנעשה עמהן שלום ונניח אותם לעבוד עכו"ם שנאמר: "לא תכרות להם ברית" אלא יחזרו מעבודתם או יהרגו... אין מוכרין להם בתים ושדות בארץ ישראל... ומשכירין להם בתים בארץ ישראל ובלבד שלא יעשו שכונה... ומותר למכור להם בתים ושדות בחוזה לארץ מפני שאינה ארצנו. אף במקום שהתירו להשכיר - לא לבית דירה התירו, מפני שהוא מכניס לתוכה עבודת כוכבים, ונאמר: "לא תביא תועבה אל ביתך", אבל משכיר להן בתים לעשותם אוצר... אין כל הדברים האלו אמורים אלא בזמן שגלו ישראל לבין העובדי כוכבים או שיד עכו"ם תקיפה על ישראל, אבל בזמן שיד ישראל תקיפה עליהם אסור לנו להניח עובדי כוכבים בנינו. ואפילו יושב ישיבת עראי או עובר ממקום למקום בסחורה, לא יעבור בארצנו אלא עד שקבל עליו שבע מצוות שנצטוו בני נח, שנאמר: "לא ישבו בארצך" - אפילו לפי שעה. ואם קיבל עליו שבע מצוות הרי זה גר תושב. ואין מקבלין גר תושב אלא בזמן שהיובל נוהג, אבל שלא בזמן היובל אין מקבלין אלא גר צדק בלבד.

ביאור דברי הרמב"ם:

- א. בשום תנאי לא מוכרים לגוי מז' עממין בתים בארץ ישראל. אבל בחו"ל מותר "מפני שאינה ארצנו", ואין איסור "לא ישבו בארצך".
- ב. בזמן שאין יד ישראל תקיפה מותר להשכיר להם בתים ובתנאי שאין זה לצורך מגורים, כדי שלא יכניסו לתוכם עבודת כוכבים, ח"ו.

5. עבודה זרה ס"ד ע"ב - ס"ה ע"א.
6. הל' עכ"ם פ"י הל' א' - ו'.

ג. בזמן שיד ישראל תקיפה אסור להניח עובדי כוכבים בינינו אפילו באופן עראי. הברירות העומדות בפני הגוי הן: להסתלק, או לקבל עליו ז' מצוות בני נח ולהשאר כגר תושב (-כדעת חכמים שהובאה לעיל), או להיות גר צדק לכל דבר וענין.

ד. בזמן הזה שאין היובל נוהג, אי אפשר להיות גר תושב ואז האופציות הן להסתלק או להתגייר.

בספר המצוות⁷ מבאר הרמב"ם את איסור "לא תחנס" במשמעות אחרת עפ"י הגמ' במסכת ע"ז⁸, ואת האיסור "לא תתן להם חניה בקרקע" הוא מביא כמצווה נפרדת⁹ שמקורה בפסוק "לא ישבו בארצך פן יחטיאו אותך ליי", ומוסיף שם הרמב"ם:

ואילו רצה העכו"ם לעמוד בארצנו אינו מותר לנו עד שקיבל עליו שלא לעבוד ע"ז.

יש כאן, לכאורה סתירה בדברי הרמב"ם, שביד החזקה התנה את היתר הישיבה לעכו"ם בארץ בקבלת ז' מצוות בני נח, ואילו בספר המצוות התנה היתר זה בקבלה שלא לעבוד ע"ז בלבד.

פסיקת הגר"ש ישראל זצ"ל והגר"י גינצבורג שליט"א

הגר"ש ישראל זצ"ל¹⁰ כתב שאכן ישנה סתירה בדברי הרמב"ם. והוסיף שביד החזקה כתב הרמב"ם כשיטת חכמים בגמרא בע"ז, ואולם בספר המצוות פסק כדעת ר' מאיר. ונראה שלפ"י יש לפסוק כפסק הרמב"ם ביד החזקה שהוא כדעת חכמים, שהם הרבים והלכה כמותם.

כדרך זו מורה הרב גינצבורג שליט"א¹¹ בהסתמך על דברי הרמב"ם הני"ל, שאילו היתה ידינו תקיפה היה עלינו לאסור מכל וכל ישיבת נכרים בארצנו אפילו בדרך עראי, שכן בזמן הזה, שאין היובל נוהג - אי אפשר לקבל גר תושב, ולכן גוי שלא התגייר ונעשה גר צדק אין להניחו בארצנו.

אלא שעדיין קשה לקבל סתירה מפורשת כזאת בדברי הרמב"ם מבלי לישיבה.

נוסח הרמב"ם המדוייק ודקדוק הדין הנובע ממנו

בנוסח הרמב"ם המדוייק של ספר המצוות - מהדורת הרב קאפת, ישנו שוני מהנוסח הישן הנדפס, וז"ל שם:

והמצווה האחת וחמישים, האזהרה שהוזהרנו שלא ישכנו עובדי עבודה זרה בארצנו כדי שלא נלמד כפירתם, והוא אמרו יתעלה "לא ישבו בארצך פן יחטיאו אותך ליי". ואפילו רצה הגוי לעבור במושבותינו אין זה מותר לנו עד שיקבל עליו שלא לעבוד עבודה זרה ואז יהא מותר לו לשכון, וזה נקרא גר תושב... אבל עובד עבודה זרה לא ישכון...

7. מצוות לא תעשה נ'.

8. דף כ' ע"א.

9. מצוות לא תעשה נ"א.

10. עמוד הימיני עמ' קל"א אות ה'.

11. הדברים מושמעים בקלטת שיעור בנושא "מציאות, הלכה וקבלה".

על פי נוסח זה ניתן לתרץ את הסתירה שבדברי הרמב"ם כך: בכל מקום שהרמב"ם מנסח "עובדי כוכבים" הוא מדבר על גויים עובדי עבודה זרה שעליהם חלים דינים ספציפיים, ובתוכם גם איסור הישיבה בארצו. ואילו כאשר הרמב"ם מנסח "גוי" - אין הכוונה לעובד עבודה זרה אלא לגוי הגון¹², שאינו עובד ע"ז אלא שאנו חוששים שמא יתדרדר לע"ז ויחטיא אותנו, ואנו מתנים את מתן ההיתר לישיבתו בארצו בהצהרה שלא יעבוד ע"ז.

כדי להפוך מגוי עובד ע"ז לבעל רשיון שהייה בארץ יש להפוך לגר תושב ע"י קבלת ז' מצוות בני נח בפני בי"ד, דבר שלא יתכן בזמן הזה כשאין היובל נוהג. אך כדי שגוי הגון שאינו עובד ע"ז יקבל היתר ישיבה בארץ, די בהצהרה שאינו מתכוון לעבוד ע"ז ואין צורך לא בקבלת ז' מצוות בני נח, ולא בבי"ד¹³.

תמיכות נוספות לדקדוק זה ניתן למצוא גם ביד החזקה, שם מביא הרמב"ם הלכות רבות הנוגעות לגוי היושב בקרבנו בארצו. כך למשל מצווה התורה על הרמת התרומה, לרבות ע"י השליח אך לא ע"י גוי¹⁴. ומשמע שמותר שיהיה לנו גוי בקרבנו בשבתנו בארץ, שרק תבואתה טעונה תרומה, אך אין הגוי יכול להיות שליח לענין תרומה. וגם כאן נוקט הרמב"ם לשון "גוי", ולא לשון "עובד כוכבים".

עוד יש להביא ראיה לכך שלרמב"ם "גוי" איננו בהכרח "עובד כוכבים". לפי דברינו, עובד כוכבים הרוצה להיות גר תושב כדי לגור בארצו, צריך לקבל עליו ז' מצוות בני נח בפני בי"ד, ואם ירצה להתגייר כגר צדק יקבל עליו עול תורה ומצוות בשלמות - אך גוי הגון שאינו עובד ע"ז, די לו שיקבל עליו לא לעבוד ע"ז וכבר יורשה לשבת בארצו. ישראל מומר שירצה לחזור ליהדותו די לו אם יפרוש מע"ז ואינו צריך לקבל עליו יותר מכך ובודאי שלא להתגייר. והנה הרמב"ם אומר¹⁵:

המנסך יין חבירו לעבודה זרה - לא נאסר היין, שאין אדם מישראל אוסר דבר שאינו שלו. ואם היה לו בו שותפות או שיהיה מומר שהרי הוא כגוי... הרי זה אוסר את היין...

הרי מפורש שגוי הגון שאינו עובד ע"ז דומה לישראל מומר, ודי לו אם יקבל על עצמו שלא לעבוד ע"ז, ולא כעכו"ם שצריך להתגייר כגר צדק או כגר תושב.

12. הערת המערכת: הנה לכאורה דברי הרמב"ם (הל' שחיטה פ"ד ה"א) "וגדר גדול גדרו בדבר (בדבר איסור שחיטת נוכרי) שאפילו עכ"לם שאינו עובד ע"ז שחיטתו נבלה" סותרים מאמר זה. אמנם הגר"י קאפח זצ"ל גרס שם "גוי שאינו עובד ע"ז" והדברים מיושבים עם המאמר, וכן נמצא גם בגירסא המופיעה במהדורת "פרנקל", אמנם עדיין יש לעיין מהו ההבדל בין המושג "נכרי" המופיע בהלכה הקודמת במהדורת "פרנקל" לבין "גוי", ותן לחכם ויחכם עוד.

13. הל' אישות פ"ג ה"ז.

14. הג"ג רוזנטל שליט"א כותב בספרו משנת יעקב (מדע עמ' צ"ז) בתשובה לשאלה אחרת, שישנן שתי צורות של קבלה: דין קבלת עכ"לם להיות גר תושב הוא דין קבלה מיוחד, בפני ג' חברים. אבל כדי שלא יחול בגוי דין חיוב הריגה של עובד ע"ז "סגי בקבלה גרידא". לפ"ז יתכן גם לומר שיש לחלק בין קבלה ע"מ להיות גר תושב, שהיא בפני בי"ד, לבין קבלה בעלמא המוציאה את הגוי מכלל עובדי ע"ז אך לא הופכת אותו לגר תושב.

15. הל' חובל ומזיק פ"ז ה"ו.

המעמד האמצעי בין גוי עובד ע"ז לבין גר תושב בשיטת הראייה והרצייה

עצם הגדר של גוי הגון שאינו עובד ע"ז אך אינו גר תושב, כבר נזכר בדברי רבותינו. הראייה קוק זצ"ל עוסק במשפט כהן¹⁶ בענין היתר מכירת הקרקעות בשביעית לישמעאלים, ומביא מחלוקת הרמב"ם והראב"ד, שהרמב"ם כתב בסתמא :

ואין מקבלין גר תושב בזמן שהיובל נוהג, אבל שלא בזמן היובל אין מקבלין אלא גר צדק בלבד.

והראב"ד השיג :

א"א איני משווה לו בשיבת הארץ.

היינו שלשיטת הראב"ד גם בזמן הזה יש דין גר תושב לענין ישיבת הארץ. ומוסיף מרן הרב זצ"ל¹⁷ :

ומדברי הכסף משנה משמע דגם הרמב"ם מודה לענין ישיבה, ולא קאמר כי אם שאינו גר תושב לכל הדברים. ובאמת יש לומר דיש נפקא מינה בין לענין הדברים שטאמר בהם בתורה גר, דבעינן דווקא גר תושב גמור, והיינו להחיותו דכתיב "גר ותושב וחי עמך", אם כן יש חיוב להחיותו כשארל ממש, אבל מה דאין מפורש דבעי לזה גר, אלא הן הרחקות שמפורש בהן ענין עובדי ע"ז, אם כן יש לומר פשוט דמהני כל שברור לנו שאינו בכלל זה, ובפרט אומה שלימה המוחזקת בכך על פי דתה.

העולה מדברי הרב זצ"ל הוא שאין איסור חניה בקרקע לגבי גוי שמוחזק בכך שאינו עובד ע"ז, הגם שאי אפשר לקבלו כגר תושב גמור בזמן הזה, אלא די לנו שמבורר שאין חשש שיעבוד ע"ז בארצנו.

במפורש הגדיר זאת בנו, רבינו הרצי"ה קוק זצ"ל¹⁸ :

וכן מצינו מדרגה ממוצעת בין נכרי לגר תושב, והוא לפי המתבאר עפ"י דברי הראב"ד בזה שקיבל שלא לעבוד ע"ז, שהוא כגר תושב לענין הישיבה בארץ... וכן פרש"י... אהא דאין דין גר תושב נוהג אלא בזמן שהיובל נוהג, שהוא לענין שיהא ישראל מצווה להחיותו.

וכאמור לעיל עולה זה מהדיוק בלשונות הרמב"ם הסותרות לכאורה.

סיכום

- א. סיבת האיסור להניח גויים לחיות בארצנו היא "פן יחטיאו אותך ליי".
- ב. גוי שהוציא עצמו מכלל חשש זה מותר להניחו בארצנו, גם בעת שיד ישראל תקיפה.

16. סימן ב"ח עמ' קכ"ב.

17. אמנם ה"חזון איש" חולק כמפורסם על הרב זצ"ל וסובר שהמוסלמים עובדי ע"ז, אך אין לכך נגיעה לעצם הגדרת הגוי שאינו עובד ע"ז ומותר לשבת בארץ.

18. בהערות למשפט כהן עמ' שס"ו.

ג. כדי לצאת מכלל זה די אם הגוי מוחזק כגוי הגון שאינו עובד ע"ז, והוא אף מקבל עליו שלא לעבוד ע"ז מכאן ולהבא.

ד. אם הגוי מקבל עליו ז' מצוות בני נח בעת שהיובל נוהג וכנסת ישראל מופיעה בשלמותה, יש אף מצווה להחיותו.

ה. דברי הרמב"ם בדקדוקים אינם סותרים זה את זה, כי ביד החזקה דיבר על גוי המוחזק כעובד עובדה זרה ולכן הצריכו לקבל עליו ז' מצוות בני נח בפני ב"ד (דבר שאינו אפשרי בזמן הזה), ואילו בספר המצוות דיבר על "גוי" שאינו מוחזק כעובד ע"ז ולכן די אם יקבל בעלמא שלא לעבוד ע"ז מכאן ולהבא כדי להניחו בארצנו.

ו. דברי הרמב"ם המתנים נתינת בתים לשכירות בא"י ובלבד שלא יעשו שכונה נאמרו רק לגבי עובדי ע"ז ולא גבי גויים הגונים שאינם עובדי ע"ז¹⁹.

19. אמנם למעשה, במקרה הנדון המליץ הכותב מסיבות אחרות לכבד את הגוי ההגון - במקום שלו.